

Kunstbeleid in Nederland – toen en nu

Beleidsmatig hebben kunst en cultuur nooit vaste grond gehad binnen de Nederlandse politiek. In een doorlopende zoektocht naar een thuishaven, verhuisden de kunsten door de jaren heen van het ministerie van Binnenlandse Zaken, aan het begin van de vorige eeuw, naar het ministerie voor Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, via Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, naar Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en weer terug naar het huidige Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (het ministerie van OCW). Als ambtenaar voor cultuur zie je nog eens wat van Den Haag. Het is symbolisch voor de zoektocht naar een reden voor – en een visie op – het Nederlandse kunstbeleid.

Door Erwin Angad-Gaur
illustratie: Robert Swart

Op zich is dat niet verrassend in een land zonder mecenaattraditie. Het ontbreken in Nederland van een centraal koninklijk hof, met een bijbehorende behoefte aan vertoon, zoals dat in veel van de ons omringende landen wel bestond, is een belangrijke reden voor onze ongemakkelijke verhouding tot de kunsten. Alleen tijdens de korte Franse periode, eind achttiende en begin negentiende eeuw, bemoeide de Nederlandse overheid zich daadwerkelijk en doelbewust met de kunst.

Hoewel de overheid in de loop van de twintigste eeuw, schoorvoetend en stapje voor stapje, aanstalten begon te maken tot het ondersteunen van de kunsten, en van vooral noodlijdende beeldend kunstenaars en musici, duurde het feitelijk tot de volgende, ditmaal Duitse, bezetting voordat er in Nederland een werkelijk kunstbeleid ontstond, geboren uit de nazi-behoefte aan propaganda; een cultuurbeleid waarbij ongekende budgetten werden gekoppeld aan grote overheidsinmenging en censuur, maar er wel voor de eerste keer een helder, doordacht en alomvattend kunst- en cultuurbeleid was.

Na de oorlog bleven, onder meer uit waardering voor het kunstenaarsverzet, veel van de Duitse initiatieven op kunstgebied gehandhaafd, met name de subsidiëring van film, toneel en dans, kunstuitingen die voordien door de rechtse meerderheden in ons parlement

buiten de deur van het cultuurdepartement waren gehouden. In de jaren zestig en zeventig tenslotte ontwikkelde het budget voor het kunst- en cultuurbeleid zich tot omstreeks het huidige niveau (in percentage van de Rijksbegroting ongeveer

een verdubbeling ten opzichte van de jaren vijftig en een verviervoudiging van het kunstenaarsaandeel in de overheidbegrotingen van voor de bezetting).

Kunstspreiding

Eigenlijk kan men daarom, zonder cynisme, concluderen dat Nederland nog maar zo'n veertig tot zeventig jaar structureel aan kunstbeleid en kunst- en cultuursubsidies doet. Een warme relatie tussen kunst en staat hebben wij in feite nooit gekend. Niet vreemd daarom, dat we gedurende die jaren eigenlijk nooit helemaal zeker zijn geweest van het waarom van dat nieuwe fenomeen: het kunstbeleid. En ook niet vreemd dat er de laatste jaren in dat beleid grote verschuivingen hebben plaatsgevonden. Van de afbraakpolitiek onder het kabinet Rutte I tot de herwaardering van de maker onder de laatste twee kabinetten van dezelfde premier.

In eerste aanleg zag ons parlement, na de oorlog, kunst – en als het meezat ook volkskunst – vooral als middel tegen de 'vervlakking' van het volk, of, ambitieuzer geformuleerd: als middel tot verheffing en emancipatie van de lagere klassen. Voor dit streven raakte in de jaren vijftig het begrip kunstspreiding in zwang: het streven kunst en cultuur zo veel mogelijk geografisch door het land, en door de verschillende sociale lagen van de bevolking, onder de aandacht te brengen.

KVP-minister Cals verwoordde het gevoel van de politiek in 1957 als volgt: 'Uit de grote omzetten, die de kitschhandel nog steeds boekt, [blijkt] dat er bij velen een latente belangstelling [voor kunst] bestaat, die helaas op een verkeerde manier is ontwikkeld.' Het volk moest kortom worden opgevoed.

Aanbodsgedachte

In de jaren daarna werd het streven van de overheid iets minder paternalistisch en meer democratisch, maar kern van het beleid bleef de kunstspreiding. Pas in de jaren tachtig werd de gedachte van de kunstspreiding onder minister Brinkman losgelaten. Hoewel Brinkman ons toch vooral is bijgebleven als de man die eigenhandig de PC Hoofdprijs de nek omdraaide en later als CDA-lijsttrekker en beoogd opvolger van premier Ruud

Lubbers zijn partij voor acht jaar de oppositiebanken inoeg, formuleerde hij als alternatief voor het kunstspreidingsideaal de 'aanbodsgedachte': de overheid moest zich concentreren op het mogelijk maken van artistiek hoogwaardig kunstenaarsaanbod. De utopie van de spreidingsgedachte moest men daarbij laten varen. Een koerswijziging die niet zozeer voortkwam uit een plotsklaps ontstaan geloof in de autonome waarde van de kunsten, maar vooral voortvloeide uit de nieuwe zakelijkheid van de jaren tachtig. Tezelfdertijd wilde Brinkman dan ook onderzoeken of de rol van de overheid door middel van sponsoring en privatisering niet verkleind kon worden. Een gedachte die onder het kabinet Rutte I zonder enige subtiliteit terugkeerde.

Zoeken naar nut

Het laten varen van de spreidingsgedachte mag evengoed als wijsheid worden getypeerd. Tot in de jaren tachtig werden onderzoeksgegevens die uitwezen dat de cultuurparticipatie in de 'hoge kunsten', ondanks alle moeite die men zich getroostte, maar niet wilde groeien, door een opeenvolging van bewindspersonen manmoedig afgedaan als bewijs dat er 'nog veel te doen' was. Aan die hardleersheid kwam met Brinkman in ieder geval een voorlopig einde. Hoewel geen einde kwam aan de neiging vooral de erkende 'hoge'cultuur subsidiabel te achten en 'lage' cultuur, zoals popmuziek, naar de markt te blijven verwijzen. Voor zover popmuziek gesubsidieerd werd bestond altijd de bijna onuitroeibare neiging het beleid voornamelijk aan het jeugd- en jongerenbeleid te koppelen. Links of rechts van het politieke spectrum. Het is pas van zeer recente datum, en voor een groot deel aan SP-Kamerleden Arda Gerkens en Peter Kwint te danken, dat popmuziek binnen het cultuurbeleid voorzichtig een plaats heeft gekregen. Los van het popbeleid echter, ook in het algemeen lijken wij niet los te komen van de behoefte telkens weer te zoeken naar het nut van het kunstbeleid. De politiek blijkt het, tegen beter weten in, nog altijd niet te kunnen laten telkens opnieuw een koppeling met andere – blijkbaar belangrijkere – overheidsdoelen aan te brengen: economie, jeugdbeleid of diversiteits- of allochtonenbeleid.

Kunstenaarsbeleid

De afgelopen jaren lukte het de gezamenlijke makerslobby van onder meer de Kunstenbond, Platform Makers en de Creatieve Coalitie evengoed een lang en hardnekkig taboe te doorbreken: het taboe op kunstenaarsbeleid. In 2016 constateerden de SER (de Sociaal Economische Raad) en de Raad voor Cultuur in de 'Verkenning arbeidsmarkt culturele sector' dat de arbeidsmarktsituatie van veel werkenden in de culturele en creatieve sector zorgwekkend is. Onder voormalig minister Bussemaker en de huidige staatssecretaris voor Cultuur Uslu werden stappen gezet naar ondersteuning van een arbeidsmarktagenda cultuur en werden de begrippen 'fair practice' en 'fair pay' gemeengoed in de politieke discussie.

De uitdaging van de komende jaren is en blijft invulling te geven aan die mooie, maar tot nog toe holle termen. Want wat is een eerlijke betaling? En hoe krijgen wij voor elkaar dat die ook gemeengoed wordt? Welke rol is de overheid, ook onder het komende kabinet, bereid daarin te spelen? In zowel cultuurbeleid, als in wetgeving en het reguleren van de markt?

Dat in veel verkiezingsprogramma's, van die van de Partij voor de Dieren, SP, D66 en GroenLinks/PvdA tot en met Nieuw Sociaal Contract, een eerlijke beloning voor de maker opgenomen werd mag daarbij hoopvol stemmen, maar veel zal afhangen van de komende kabinetsformatie.

Kunstspreiding 2.0

Een andere opvallende ontwikkeling is de terugkeer van de spreidingsgedachte, een aloud christendemocratisch streven. Ontdaan van de eerdere ideologische veren, de minzame blik op populaire cultuur, lijkt de komende jaren te gaan worden ingezet op de regio: spreiding van subsidies over het land. Te hopen valt dat niet ook andere aloude gedachten spoedig terug zullen keren, de afbraak van Rutte I bijvoorbeeld, of alsnog, ook het geloof dat populaire cultuur geen plaats heeft binnen het kunstbeleid. Zonder sterke historische wortels blijft het Nederlandse kunst en cultuurbeleid volatiel. De komende maanden zullen het leren.